

VIORIEL MIONEL

RESURSE GEOSTRATEGICE

Geografia Economică în Arena Politicii Globale

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

CUPRINS

PROLOG	9
I. POPULAȚIA – RESURSA GEOSTRATEGICĂ A ÎNTREGII OMENIRI	13
1.1. Ce este populația?.....	13
1.2. Evoluția numerică a populației.....	15
1.3. Principalii actori geodemografici mondiali	21
1.4. De ce este importantă populația în relațiile internaționale?	24
1.4.1. Geodemografie – Conferința Mondială a Populației	24
1.4.2. Raporturile bi și multilaterale în privința populației.....	26
<i>Relații privilegiate</i>	26
<i>Migrațiile: prilej de neliniște în relațiile dintre state</i>	28
<i>Diaspora</i>	30
<i>Populația – „combustibil” al conflictelor</i>	33
1.4.3. Transcendența raporturilor umane dincolo de granițe.....	35
<i>Religia</i>	35
<i>Panismele</i>	37
1.5. Populație, geoeconomie și geopolitică.....	39
1.5.1. Populație și geoeconomie.....	40
1.5.2. <i>Biopolitica: populație și geopolitică</i>	45
<i>Politica de deznaționalizare și rusificare din șpatele Cortinei de Fier</i>	45
<i>Populația: obiect și subiect al gândirilor strategice</i>	48
<i>Revărsarea demografică, acțiune cu efecte geopolitice pe termen lung...</i>	49
<i>Etnicitatea ca justificare geopolitică</i>	53
II. CĂRBUNELE, ÎNTRE RESURSA ENERGETICĂ A TRECUTULUI ȘI JOCURILE STRATEGICE VIITOARE	55
2.1. Ce este cărbunele?.....	55
2.2. Rezerve, producții, consum și utilitate	57
2.2.1. Repartiția geografică a rezervelor sigure	58
2.2.2. Producția și consumul	60
2.2.3. Utilitatea cărbunelui: China, India și lumea în dezvoltare	62
2.3. Geopolitica cărbunelui	64
2.3.1. Cărbune și oțel: tandem geoeconomic de proximitate.....	64

2.3.2. Cărbunii și acordurile de mediu.....	68
2.3.3. De la Mongolia la „Mine-golia”. Noul Eldorado al cărbunelui.....	71
2.3.4. Importanța geoeconomică a cărbunelui statului celor 18.108 insule.....	73
2.3.5. Noul „hub” carbonifer al Africii: Mozambic.....	75
2.3.6. Prooidentalizarea Ucrainei trece (și) prin Donbas.....	77
2.4. Ce viitor mai are cărbunele?.....	80
2.4.1. Economia bate geopolitica.....	80
2.4.2. Tehnologii noi: gazificarea subterană și lichefierea cărbunelui.....	83
III. PETROLUL, „AURUL NEGRU” AL GEOPOLITICII	86
3.1. Ce este petrolul?.....	86
3.2. De ce este important petrolul?.....	88
3.3. Rezerve, producții și consum.....	90
3.3.1. Repartiția geografică a rezervelor sigure.....	92
3.3.2. Producția și consumul.....	94
3.4. Transporturile petroliere.....	96
3.4.1. Transporturile matritime.....	96
3.4.2. Oleoductele: artere ale sistemului de transport terestru.....	98
3.4.3. Amenințări la adresa transporturilor petroliere.....	103
<i>Pirateria</i>	103
<i>Terorismul</i>	105
3.5. Geopolitica îmbibată cu petrol.....	106
3.5.1. Crearea OPEC și rolul său geopolitic.....	107
3.5.2. Intrarea în exploatare a petrolului din Alaska.....	112
3.5.3. Războiul Yom Kippur (1973) și primul șoc petrolier.....	114
3.5.4. Revoluția islamică iraniană (1979) și al doilea șoc petrolier.....	116
3.5.5. Primul război din golf (Iraq-Kuwait, 1990-1991).....	119
3.5.6. Al doilea război din golf (Iraq, 2003).....	121
3.5.7. Nesațul energetic chinez.....	124
3.5.8. Geopolitica petrolului ieftin.....	129
IV. GAZELE NATURALE. NU SE VĂD, DAR SE SIMT	133
4.1. Ce sunt gazele naturale?.....	133
4.2. Rezerve, producții și consum.....	135
4.2.1. Repartiția geografică a rezervelor sigure.....	136
4.2.2. Producția și consumul.....	138
4.3. Procesarea, transportul și stocarea gazelor naturale.....	141
4.3.1. Gazoductele de mare presiune.....	141
4.3.2. GNL (gazul natural lichefiat) și transportul maritim.....	143
4.3.3. Stocarea.....	144
4.4. Geopolitica gazelor naturale și actorii internaționali.....	146
4.4.1. Rusia: hub-ul geopolitic al gazelor eurasiatice.....	146
<i>Gazprom, noua armă a Rusiei</i>	147
<i>Belarus: gaz ieftin contra susținere politică</i>	150

<i>Ucraina: gaz scump și cu intermitențe</i>	151
<i>Gazul central-asiatic între sfera moscovită și cea chineză</i>	155
<i>Rusia – Gazprom – gazoducte</i>	158
4.4.2. Țările occidentale în ecuația gazelor	162
<i>Europa și eurodependența de gazul rusesc</i>	162
<i>SUA, alternativă pentru Europa</i>	164
<i>Israel. Un viitor producător mondial de gaz?</i>	166
4.4.3. Asia de Sud și Est: aici GNL înainte de toate!	169
4.4.4. Forumul Țărilor Exportatoare de Gaz (Gas Exporting Countries Forum - GECF)	170
V. METALELE (RADIO)ACTIVE ÎN DOMENIUL GEORAFIEI ȘI POLITICII MONDIALE	173
5.1. Ce sunt metalele radioactive?	173
5.1.1. Radiația	173
5.1.2. Metalele radioactive	174
5.2. Importanța metalelor radioactive	176
5.2.1. Centralele nucleare electrice	176
5.2.2. Bombele atomice	178
5.3. Rezerve, producții și consum	180
5.3.1. Uraniul	180
5.3.2. Toriul	183
5.4. Metalele radioactive, între scop civil și militar	184
5.4.1. Asia Centrală, sandwich geopolitic cu uraniului	185
5.4.2. Uraniul african: competiție geoeconomică și riscuri geopolitice	188
5.4.3. SUA, Australia, India: prietenii prietenilor mei sunt prietenii mei.....	192
<i>Australia, India se „cimentează” cu uraniu</i>	192
<i>SUA și India: relația toriului</i>	194
5.4.4. Ambiții nucleare	195
<i>Programul nuclear iranian</i>	195
<i>Coreea de Nord, cea mai nouă putere nucleară</i>	198
<i>Africa de Sud sau cum se poate renunța la ambițiile nucleare</i>	200
VI. METALELE PREȚIOASE	203
6.1. Ce și care sunt metalele prețioase?	203
6.2. Rezerve și producții	206
6.2.1. Aur	206
6.2.2. Argint	209
6.2.3. Metale platinice	213
6.3. Importanța metalelor prețioase	216
6.4. Metale prețioase în arena internațională	218
6.4.1. Banii	218
6.4.2. Etalonul aur	221
6.4.3. Rezervele suverane de aur	223

6.4.4. Valoarea pe timp de criză: metalele prețioase devin și mai prețioase.....	227
6.4.5. Zonele de conflict și comețul global	230
6.4.6. Smartphone-ul la control.....	233
6.4.7. Pețioasele relații BRICS	235
6.4.8. O geopolitică a metalelor prețioase?	237
BIBLIOGRAFIE	240

PROLOG

De ce să-ți bați capul cu un astfel de studiu? De ce să înveți care sunt resursele geostrategice și de ce sunt ele importante? Sau de ce nu sunt oamenii interesați de geografia economică? Sunt câteva întrebări legitime la care trebuie să răspundem înainte de a lectura această carte. Ei bine, dacă ați deschis și răsfoit măcar puțin această lucrare, aveți probabil cel puțin un interes trecător pentru geografia economică mondială. Și nu sunteți singurul, mulți alții înainte au încercat să înțeleagă și să studieze distribuția geografică a anumitor resurse, pentru a elucida misterul din spatele dezvoltării sau, dimpotrivă, subdezvoltării statelor. Este adevărat că resursele, umane sau naturale, nici nu are importanță mai exact care, nu explică întru totul dezvoltarea statelor. Însă este un bun punct de plecare în analiza dezvoltării economice.

Să ne întoarcem puțin în istorie și la ceea ce afirma Niall Ferguson despre lupta dintre civilizații. Lăsând deoparte războaiele, care au dominat covârșitor istoria omenirii, lupta dintre entitățile politice (imperii, state etc.) de-a lungul timpului a însemnat o competiție acerbă pentru a obține avantaje strategice și economice în raport cu adversarii, în speță o luptă pentru resurse. Făcând trimitere indirectă la aspectele economice ale competiției dintre entitățile politice, Ferguson se întreabă care este adevăratul motiv al incisivității comerciale europene în raport cu alte spații pe durata ultimilor cinci secole. De ce erau europenii atât de hulpavi în privința banilor, încât erau dispuși să facă orice? Răspunsul pe care acesta îl dă este pur geografic. Ferguson spune că, dacă privim harta Europei medievale, pe care apare un număr impresionant de state aflate în competiție, vom desluși misterul, care nu este unul foarte complicat. Cel mai simplu răspuns, spune autorul, este *geografia*. Prin comparație cu China – care a fost până în jurul anilor 1500 mult mai dezvoltată decât Europa – Ferguson crede că geografia a ajutat statele europene să se motiveze în spirit competițional și să le ofere acestora o protecție natural sporită, grație fragmentării morfologice accentuate, pe când geografia Chinei, mult mai

plană și mai puțin fragmentată, i-a imprimat acesteia un caracter de autosuficiență ce a dus la plafonarea populației chineze.

Așadar, geografia sau, cum spune Robert Kaplan, poziția unui stat pe hartă este primul lucru care-l definește, mai mult chiar decât filosofia de guvernare după care se ghidează. Evident, Kaplan cuprinde în filosofia de guvernare și aspectele economice, din moment ce afirmă că geografia reprezintă *prefața* întregului lanț al evenimentelor umane. Geografia este răspunzătoare pentru multe realități ale relațiilor internaționale, iar din acest motiv, de foarte multe ori, aspectele geografice sunt omise întrucât sunt considerate de la sine înțelese. Numai că, unii economiști nu ne lasă să (mai) ometem din ecuație geografia, mai ales pe cea economică. Ei sunt cei care pun punctul pe *i* și repun în drepturi această disciplină atât de important în înțelegerea altor aspecte ale societății umane. Eugen Ovidiu Chirovici găsește o explicație firească în privința momentului T_0 al economiei. El afirmă că oportunitatea dezvoltării statelor rezidă în relief și în *șansa geografică*, pentru că ceea ce noi numim astăzi drept bogăție a însemnat, milenii și milenii la rând, bogăție funciară, adică pământ. Astfel, simplificând destul de mult argumentația lui Chirovici, ajungem la izvorul inechității șanselor și la ceea ce el numea drept moment T_0 al economiei, în speță geografia.

Cei trei specialiști citați mai sus, un istoric, un jurnalist în politică internațională și un economist, admit importanța geografiei și a resurselor naturale. Morfologia reliefului, poziția statelor pe harta politică, bogăția funciară, resursele naturale, toate aceste aspecte invocate de cei trei specialiști reprezintă elemente ale studiului geografiei. Populația ia contact zilnic cu irizări ale elementelor amintite, în varii forme, de unde și discuția despre șansa geografică. Numai că unele influențează mai mult decât altele, iar acest aspect este cu atât mai valabil pentru resurse decât pentru celelalte componente geografice. Prezența resurselor este un avantaj, lipsa lor este un handicap. Același lucru este adevărat și pentru fiecare resursă în parte. De aceea, unele resurse sunt mai importante decât altele. Bunăoară, dacă ar fi să definim societatea prezentului prin prisma unei resurse, atunci aceasta ar trebui să fie una a petrolului, o civilizație creată pe și influențată de petrol.

Totuși, de vreme ce multe alte resurse au rolul lor bine definit în orânduirea umanității, nu este deloc constructiv să reducem raționamentul atât de mult. Oamenii societății postmoderne au la fel de mult nevoie de petrol, precum au de hrană, locuință, telefon mobil sau îmbrăcăminte. Deci,

tot de resurse! Produsele finite sunt realizate cu ajutorul materiilor prime, cele mai multe extrase din natură. Care resursă este mai importantă decât care, pragmatic vorbind, este greu de spus. În arena politicii globale însă, aspectele sunt ceva mai clare. Acele resurse care au generat evenimente geopolitice sunt considerate a fi resurse geostrategice. Importanța lor într-o anumită perioadă de timp, pentru dezvoltare sau pentru alte scopuri politice, le-a făcut să se evidențieze din paleta resurselor naturale. Acesta este cazul combustibililor minerali fosili sau al resurselor energetice cum mai sunt ele cunoscute, al metalelor radioactive, al celor prețioase și, de ce nu, al populației.

Caracterul strategic al resurselor se poate schimba în timp la fel de mult cum s-a modificat caracterul economic al anumitor resurse. Aici apare diferența dintre resursă și bogăție. Primul termen, resursa, face referire la acel mijloc natural care poate fi utilizat de societate pentru satisfacerea nevoilor. Iar cel de-al doilea, bogăția, înseamnă un mijloc, nu neapărat natural, cu ajutorul căruia comunitățile umane își satisfac nevoile. Omul este elementul cheie al relației resursă-bogăție. În timp ce resursele naturale există în lipsa acțiunii omului, bogățiile nu. Ele sunt o rezultată a acțiunii omului. Oarecum similar, resursele capătă caracter geostrategic ca urmare a importanței cruciale pe care omul/statele i-o acordă și își pot pierde statutul atunci când utilitatea lor scade. De pildă, atunci când există posibilitatea substituirii lor. De asemenea, resursele geostrategice pot înregistra fluctuații. Uneori pot avea caracter spațial, altele pot fi revitalizate, iar în cazuri excepționale pot fi instrument permanent de manevră geopolitică.

Prin ce se deosebește această carte de alte cărți din domeniul geografiei economice? Una dintre diferențieri este aceea că geografia economică nu este privită în matca ei obișnuită, ci este analizată în raport cu arena politicii globale. De aceea, am încercat să o fac cât mai simplu de urmărit și înțeles. La fiecare capitol am definit resursa tratată cât mai cuprinzător cu putință, însă fără a aluneca în latura detaliilor inutile. Apoi, am tratat din punct de vedere spațial distribuția geografică a resurselor, iar acolo unde a fost cazul (la cele mai multe), au fost analizate rezervele, producțiile și utilitatea acestora. Ultimele secțiuni ale fiecărui capitol se axează pe rolul geopolitic, geoeconomic și geostrategic al resurselor. Din pricina multitudinii de aspecte ce puteau foarte bine reprezenta tot pe atâtea subiecte de analiză, am ales să prezint numai pe acelea care au avut un rol hotărâtor în definirea resurselor drept geostrategice. În fine, cea de-a doua diferență față de alte volume de geografie economică este că această

carte cuprinde multe informații despre lumea reală. Și, când spun „lume”, chiar la lume mă refer. După cum se va constata, informațiile nu se limitează la una, două sau trei țări, sau la un tip de țară (de pildă, țările bogate sau țările sărace, marile puteri sau puterile regionale). O mare parte din informații sunt sub formă de cifre: cât de mari sunt rezervele, cât din rezerve se transformă în producții, cine consumă cel mai mult și cine are nevoie de importuri etc. Dar informațiile cantitative sunt însoțite de foarte multe informații calitative despre datele geografice, contextele istorice, strategiile geopolitice și altele asemenea. Speranța mea este că, după lecturarea lucrării, cititorul va putea spune că are o oarecare idee despre modul în care funcționează geografia economică în lumea reală.

De ultima idee se leagă și cea mai mare speranță a mea. Aceea că cei mai mulți dintre cei care vor spune că au nu doar o idee, ci mai multe, despre geografia economică și despre relația ei cu politica internațională, vor fi studenții și masteranzii mei, cei cărora le este dedicată această carte. Structurarea lucrării în acest mod a fost gândită nu doar în spirit metodic, dar și pentru a face mai ușor de înțeles subiectele abordate.

Autorul

I. POPULAȚIA – RESURSĂ GEOSTRATEGICĂ A ÎNTREGII OMENIRI

I.1. Ce este populația?

Foarte sintetic, *populația* poate fi definită ca un grup de indivizi din aceeași specie, care pot, cu un grad foarte mare de probabilitate, să interacționeze între ei (Hastings 1997: 1). Se poate extrapola de aici, după cum definesc cel mai adesea dicționarele explicative de limbă, pentru a se ajunge la nivele mult mai concise de analiză: populația continentelor, statelor, orașelor (*caseta 1.1*), așezărilor rurale etc. La nivel macro-geografic, populația umană cuprinde totalitatea persoanelor fizice care locuiesc pe Terra la un moment dat, diferențiindu-se de resursele umane, care fac referire doar la acea parte din populația planetei care poate întreprinde o activitate socio-economică (Neguț *et al.* 2002: 19). Astfel, totalitatea sau ansamblul populației umane formează *umanitatea* (Neguț 2011: 294).

Definițiile de mai sus nu sunt singulare. De pildă, în sociologie populația este văzută ca o colectivitate de ființe umane, fără a se mai face trimitere la spațiul geografic pe care această colectivitate îl ocupă. În speță, dacă geografii operează cu geografia populației, sociologii, în schimb, văd populația prin filtrul demografiei. Cu toate acestea, și unii și alții, aduc un aport substanțial la înțelegerea mișcărilor umane pe scena mondială.

Estimările demografice realizate de Banca Mondială se referă la populația *de facto* a statelor lumii, respectiv, numărul total al locuitorilor (exceptând refugiații și persoanele beneficiare de azil) indiferent de statutul juridic sau de cetățenie, considerați ca parte a țării de origine. Totalitatea populațiilor naționale compun populația mondială.

Populația, cum bine notează Negoescu și Vlăsceanu (2004: 64), prezintă o diversitate impresionantă sub raportul răspândirii geografice. Cu toate că populația mondială este formată din grupul indivizilor care fac parte din aceeași specie, cea umană, aceasta se poate subdivide în mai multe rase. Ideea de *rase umane* nu este îmbrățișată de toți specialiștii

(Graves 2001, Keita *et al.* 2004), dar, cu toate acestea, conceptul este des utilizat pentru a explica anumite fenomene economice, sociale și politice. Studiile din domeniul științelor socio-umane nu se feresc să folosească noțiunea de rasă/rase, ceea ce nu se întâmplă prea des în studiile de genetică sau medicale în sens larg. Raportarea populației la continente este însoțită adesea de împărțirea speciei în sub-clase. Sub-clasele sau rasele devin, în viziunea celor care susțin utilitatea practică a termenului, un instrument de lucru. Johann Friedrich Blumenbach, naturalist și antropolog german, care a trăit în secolele XVIII-XIX, este cel care a clasificat specia umană în 5 sub-specii sau rase. Potrivit lui Blumenbach, specia umană variază (Cavalli-Sforza, Manozzi și Piazza 1994: 17) din punct de vedere spațial, astfel: rasa caucaziană, rasa mongoloidă, rasa etiopiană (incluzând aici toți africanii), rasa americană și rasa malay (locuitorii insulelor din Asia de Sud-Est și Oceania). Caucazienii sunt ceea ce în mod curent se obișnuiește să se numească drept rasa albă, mongoloizii sunt mult mai frecvent numiți asiatici sau rasa asiatică, iar etiopienii poartă denumirea mai puțin ambiguă de rasă neagră sau negroidă. Studiile întreprinse în timp nu numai că nu au clarificat situația, dar au propus mai multe tipuri de clasificări cu 3 până la 60 de rase (Garn 1971). În dialogurile și discursurile uzuale sunt invocate cel mai adesea 3 rase: albă, neagră și mongoloidă. Distincțiile dintre acestea trei făcându-se pe baza diferențierilor de culoare a pielii, forma ochilor, tipologia părului, forma nasului etc.

La ce folosește acest excurs în „lumea” raselor? Atingerea problematicii raselor nu constituie un aspect secundar. Cel puțin nu din perspectiva informațiilor vehiculate, atât în mass-media, cât și în sfera analizelor demografice, politice etc. la nivel internațional. Pentru dezvoltările ulterioare ar mai trebui invocate aici și aspectele legate de etnie sau etnicitatea. Întrucât etnicitatea este tot pe atât de dezbătută pe cât este rasa, este suficient să afirmăm că numărul etniilor ce compun populația mondială este mult mai mare decât cel al raselor, fie ele și în număr de 60 cum nota Garn (1971) referitor la una dintre clasificările citate. Ba chiar numărul etniilor îl depășește pe cel al statelor lumii. În interiorul unor granițe statale conviețuind – mai mult sau mai puțin pașnic – două sau mai multe etnii.

Conviețuirea tensionată este consecința unor strategii pe care grupurile (etnice) umane aflate în dispută și le proiectează în raport cu teritoriul pe care îl ocupă și pe care doresc să îl administreze. Iată, de pildă, kurzii și tibetanii, sunt două etnii care nu se subscriu unui spațiu statal

național bazat pe criterii etnice și delimitat de granițe recunoscute internațional. Cu toate acestea, dorința de a avea un stat propriu naște pasiuni și strategii de luptă – pașnice sau nu – pentru obținerea independenței (vezi Ardley 2003, Marcus 2007).

Pe de altă parte, problema creșterii alarmante a populației Terrei dă naștere unor noi abordări geostrategice. Demografia planetei a înregistrat fluctuații importante, iar ultimii două sute cincisprezece de ani au fost marcați de creșteri. Războaiele, cu precădere cele două mari conflagrații mondiale, fiind acele obstacole care au mai știrbit din valoarea totală a populației Terrei, ce se prefigurează a fi sensibil mai mare decât cea prezentă. Rămânând în sfera celor două războaie mondiale, populația a reprezentat o resursă geostrategică deloc de neglijat. O populație mai mare însemna, implicit, un atu în plus de a duce războiul mai mult decât adversarul (vezi Mansbach și Rafferty 2008: 272). E adevărat că nu trebuie neglijate nici celelalte resurse geostrategice din ecuația conflictului. *Global Firepower* (GFP), un portal care analizează forța militară a statelor lumii, notează astfel: „cu cât numărul populației unui stat este mai mare, cu atât mai mare este forța militară de luptă”. Unele state, precum Coreea de Nord și Coreea de Sud, ce „nutresc” de mai bine de 60 de ani o dispută militară, se plasează pe locurile 5 și 6 la nivel mondial în privința numărului de soldați activi: 690 de mii – Coreea de Nord și 640 de mii – Coreea de Sud. Valorile sunt foarte mari, iar înaintea acestor două state se află, în ordine descrescătoare, China, SUA, India și Rusia.

Populația înseamnă mult mai mult decât cele enunțate, iar Paul Dobrescu (2008: 115) știa foarte bine acest fapt atunci când nota că „ea reprezintă *cheia ecuației geopolitice*”. Din acest motiv, în secțiunile următoare voi dezvolta aspecte precum evoluția populației, importanța acesteia pentru relațiile internaționale, care sunt cei mai importanți actori geodemografici și rolul populației pentru economie și geopolitică. Din toată această abordare nu vor lipsi nici aspectele legate de diaspora. Este arhicunoscut faptul că, un element important al relațiilor dintre state îl reprezintă dimensiunea comunităților etnice prezente în interiorul granițelor altor state decât cele de origine.

1.2. Evoluția numerică a populației

Rățiunile geostrategice ale populației sau rolul ei de resursă importantă în dezvoltarea politicii internaționale pornesc de la câteva informații de

natură istorică. Populația lumii din prezent, constată Erdeli și Dumitrache (2004: 93), nu este altceva decât „rezultatul unei evoluții îndelungate, al cărei început este marcat de apariția speciei umane pe Terra”. În acest sens, evoluția numerică a populației a fost direct influențată de factorii *naturali* și *istorici*. Dacă pentru factorii naturali de genul solului, climei, disponibilității resurselor de hrană oferite *in situ* de natură ș.a. au reprezentat acele îngrădiri și avantaje de creștere, pentru cei istorici, conflictele și epidemiile au fost cele care au frânat populația Terrei de la o evoluție mai accelerată și, implicit, un număr mai mare de locuitori.

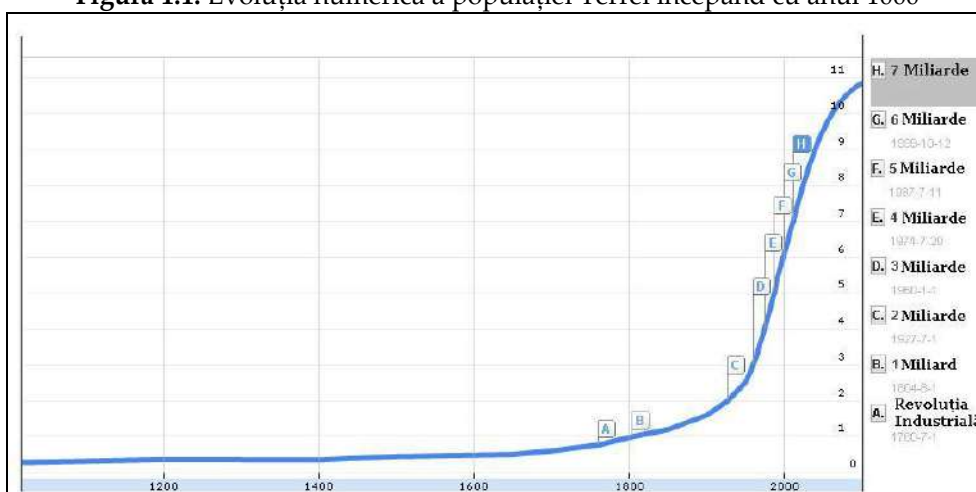
Pentru cea mai mare parte din istoria umanității, creșterea populației a fost lentă și, evident, în aceste condiții populația globului destul de redusă. Saltul calitativ de la societățile de tip vânător-culegător la cele bazate pe agricultură (cca. 8000-5000 ani î.Hr.) a permis populației globului să crească. În etapa societăților agricole populația globului era aproximată la 5 milioane. Iar în jurul anului 1 d.Hr. este foarte puțin probabil ca numărul oamenilor de pe Terra să depășească cu mult 200 de milioane de locuitori (Newbold 2010: 16), deși unele surse dau inclusiv valori nerealiste de 300 și 600 de milioane (datele destul de neasemănătoare sugerează cât de imprecise erau estimările pentru perioadele istorice de început). În acea perioadă, rata natalității era destul de ridicată, însă aceasta era compensată de rata mortalității, care era, de asemenea, ridicată din cauza foametei frecvente. Numărul redus al populației în primul an al erei noastre este o consecință a raportului natalitate – mortalitate pe de o parte, iar pe de altă parte a războaielor și epidemiilor de care am mai amintit. Livi-Bacci (1992) vorbește, de exemplu, de ravagiile pe care ciuma bubonică (la care s-a adăugat și tifosul) le-a făcut în rândul populației europene și chineze în secolul XIV. Nu este de mirare că, în aceste condiții dificile de trai, în jurul anului 1600 populația globului nu era estimată la mai mult de 500 de milioane, în speță, conchide Newbold (2010: 16) „nu cu mult mai mult decât actuala populație a Statelor Unite”.

Abia odată cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea populația a început să crească ceva mai rapid, cu precădere mulțumită sporirii lente a speranței de viață, concomitent cu îmbunătățirea schimburilor comerciale, a producției și securității alimentare. La debutul secolului al XIX-lea, populația mondială sporise vizibil, astfel estimându-se o valoare de aproape un miliard de locuitori în anul 1830 (după alte surse 1804).

Astăzi cunoaștem că umanității i-au trebuit mai multe milioane de ani pentru a atinge primul miliard, și numai doisprezece ani pentru a înregistra

șase și, respectiv, șapte miliarde. Cronologic, evoluția numărului populației s-a accelerat destul de intens. Am văzut că *primul miliard* a fost atins în anul 1830. Cel de-al *doilea miliard* s-a înregistrat la aproape un secol după primul, în 1927, iar cel de-al *treilea* în anul 1960, practic la numai treizeci și trei de ani după cel dinaintea lui. Ritmul de creștere s-a accelerat și mai mult la cel de-al *patrulea* miliard, acesta fiind înregistrat pe parcursul anului 1974. *Miliardul cinci* a fost atins în numai treisprezece ani după cel de-al patrulea, cu doar un an mai puțin decât fusese atins acesta de pe urmă și cu doar un an mai mult decât al șaselea și al șaptelea. Evoluția numerică a populației mondiale de la primul și până la cel de-al șaptelea miliard se cuantifică în numai 181 de ani, ceva mai puțin de două secole.

Figura 1.1. Evoluția numerică a populației Terrei începând cu anul 1000

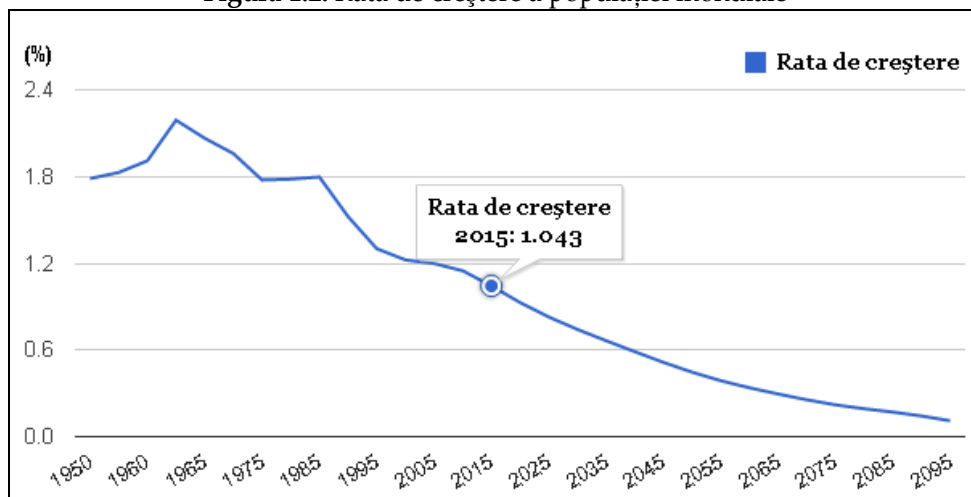

Sursa: prelucrare după *worldometers.info*

În prezent, populația Terrei numără nici mai mult, nici mai puțin, decât 7,26 miliarde de oameni potrivit siteului *Worldometers*. Pământul suportă o populație de 14 ori mai mare decât în urmă cu 400 de ani. Luat separat, se constată că în secolului XX, populația a crescut de la 1,6 la 6 miliarde. Anul 1970 înregistra aproximativ jumătate din populația globului de acum. Totuși, potrivit estimărilor recente, realizate de Organizația Națiunilor Unite (ONU), se așteaptă ca populația umană a lumii să atingă cel de-al optulea miliard în anul 2024. În același spirit, cauzată de declinul ratei de creștere, dublarea populației actuale este preconizată a se realiza peste mai bine de 200 de ani. Rata anuală de creștere a populației lumii este în declin și se preconizează că așa va și rămâne în anii ce urmează. Asta

înseamnă că și pe parcursul secolului XXI populația lumii va continua să crească, însă la o intensitate mult mai redusă față de anii trecuți.

Figura 1.2. Rata de creștere a populației mondiale

Sursa: prelucrare după *worldometers.info*

Populația lumii nu mai este la fel de structurată spațial cum era la jumătatea celui de-al doilea mileniu, ci prin excelență mixată în privința etniilor și raselor. În definiție, populația este alcătuită din indivizi care „pot cu un grad mare de probabilitate” interacționa între ei. Astăzi, relația se transpune în *indivizi care interacționează intens și sunt întrepătrunși spațial*, consecință a faptului că tot mai mulți oameni aleg să trăiască în alte locuri decât cele de origine. Prin urmare, populația nu este un atribut al frontierelor naționale și nu (mai) poate evolua singular și izolat, fiind în mod clar influențată de tot mai mulți factori (Negoescu și Vlăsceanu 2004). Pentru a exemplifica, este de ajuns să invocăm procesul migrațiilor. La capitolul plecări, în anul 2013, China și India au înregistrat un minus de populație de 1,5 milioane în primul caz și de circa 2,3 milioane în cel de-al doilea. Emigrația este tot pe atât de puternică și în state precum Bangladesh (-2 mil.), Pakistan (-1,6 mil.), Mexic (-1,2 mil.) și Indonesia (-700 mii.), în timp ce Statele Unite (+5 mil.), Canada (+1,1 mil.), Federația Rusă (+1,1 mil.) și mai toate statele vestice ale Uniunii Europene sunt principalele state receptoare. Datele oferite de Departamentul Economic și al Afacerilor Sociale din cadrul ONU arată că numărul migranților internaționali din toată lumea a ajuns la valoarea de 232 mil. de persoane, cu mult peste valorile înregistrate în anii 2000 (175 mil.) și 1999 (154 mil.) (POPFACETS

2013: 1). Aici ar trebui punctată o concluzie, care va face obiectul unui subcapitol viitor, anume că odată cu intensificarea migrațiilor internaționale sporește și rolul populației în relațiile dintre state. Foarte pe scurt, populația devine un actor important al relațiilor internaționale și al geopoliticii.

Caseta I.1. Orașele

Alături de globalizare, urbanizarea este astăzi o trăsătură fundamentală a civilizației umane și este asimilată conceptului mult mai general de oraș. Urbanizarea îmbracă forme și caracteristici diferite în funcție de spațiul geografic în care se manifestă. Pentru prima dată în istorie, în 2007, populația din orașe a depășit-o pe cea de la sate. În consecință, în lumea de astăzi, atât de globalizată și interconectată, peste jumătate (54%) din populația Terrei locuiește în orașe, proporția populației urbane variind foarte mult de la țară la țară.

Procesul de urbanizare a fost asociat cu multiple transformări economice și sociale, care au adus o mai mare mobilitate geografică a populației, fertilitate ceva mai scăzută, sporirea speranței de viață și îmbătrânirea populației. Orașele, precum se știe, sunt promotoare ale dezvoltării și reducerii sărăciei și concentrează o parte însemnată din activitatea economică națională, guvernamentală, comercială și de transport. Contribuie, de asemenea, la crearea unei rețele de comunicații cu mediul rural, la formarea unor legături cruciale cu alte orașe și sporesc legăturile țării în care sunt prezente cu orașe din afara granițelor. Orașele sunt asociate cu un grad sporit de alfabetizare, cu condiții sanitare mai bune, cu sporirea accesului la serviciile sociale și, nu în ultimul rând, sporesc participarea populației la viața culturală și politică (United Nations 2014).

Deceniile care vor veni este posibil să aducă schimbări substanțiale în mărimea și distribuția spațială a populației mondiale. Prognozele arată că până în 2050, peste 2,5 miliarde de oameni se vor adăuga populației prezente, peste 90% din această creștere va fi concentrată în Asia și Africa. Pentru același orizont de timp, se apreciază că populația orașelor va spori până la 66%.

La nivelul anului 2014, urbanizarea varia foarte mult la nivel de regiune geografică. În America, peste 80% din populație locuiește în orașe. Europa, cea căreia i se atribuie meritul de a fi fost prima care a pășit pe drumul urbanizării moderne, grație industrializării după cum bine remarcă Neguț și colaboratorii (2002), consemnează un procent de 73%. Africa (40%) și Asia (48%) rămân niște areale geografice marcate încă de aspectul rural al locuirii, însă urbanizarea este mult mai rapidă aici decât în celelalte spații geografice amintite. Țări precum Brazilia, China, India, Iran și Mexic înregistrează și vor continua să înregistreze în viitor rate sporite de urbanizare. Valorile brute arată că numai câteva țări sunt responsabile pentru jumătate din populația urbană. China este casa celor mai mulți oameni care locuiesc la oraș, 758 de milioane, fiind urmată de India cu 410 milioane. Aceste două țări însumează 30% din populația urbană la nivel mondial, și, împreună cu alte cinci, Statele Unite ale Americii (263 milioane), Brazilia (173 milioane), Indonezia (134 milioane), Japonia (118) și Rusia (105) compun peste jumătate din total (United Nations 2014). Până în 2050 se așteaptă ca populația urbană din Japonia și Rusia să scadă cu 12 milioane în cazul primeia și cu 7 milioane pentru cea de-a doua.

În procente, contrastele rămân vizibile și la nivel de țară. În timp ce Burundi, Etiopia, Niger, Sudanul de Sud și Uganda în Africa, Nepal și Sri Lanka în Asia au mai puțin de 20% din populație în mediul urban, în Belgia (98%), Japonia (93%), Argentina (92%) și Olanda (90%) populația orașelor este covârșitor de numeroasă. Micro și ministatele Monaco, Singapore, Vatican, Malta, San Marino, Liechtenstein, Andorra, Luxembourg, Qatar, Brunei, Bahrain ș.a. își merită pe deplin apelativul – cândva foarte utilizat pentru a descrie realitatea istorică a vremii – de orașe-stat, întrucât toată sau aproape toată populația lor trăiește în mediul urban.

Cele mai populate arii metropolitane în 2014 (în mil. loc.)

Nr.	Aria metropolitană	Nr.	Aria metropolitană	Nr.	Aria metropolitană
1.	Tokyo (Japonia) – 37,9	13.	Manila (Filipine) – 20,0	25.	Teheran (Iran) – 13,7
2.	Delhi (India) – 26,5	14.	Cairo (Egipt) – 18,8	26.	Guangzhou (China) – 12,7
3.	Seoul (Coreea de Sud) – 26,1	15.	Dacca (Bangladesh) – 18,2	27.	Kinshasa (R.D. Congo) – 12,5
4.	Shanghai (China) – 25,4	16.	Los Angeles (SUA) – 17,9	28.	Shenzhen (China) – 12,2
5.	Mumbai (India) – 23,9	17.	Moscova (Rusia) – 16,9	29.	Lahore (Pakistan) – 11,6
6.	Mexico City (Mexic) – 22,2	18.	Buenos Aires (Argentina) – 16,5	30.	Tianjin (China) – 11,0
7.	Beijing (China) – 21,6	19.	Calcuta (India) – 16,2	31.	Bangalore (India) – 10,8
8.	Sao Paulo (Brazilia) – 21,4	20.	Londra (Marea Britanie) – 15,8	32.	Paris (Franța) – 10,8
9.	Jakarta (Indonezia) – 20,5	21.	Bangkok (Thailanda) – 15,3	33.	Madras (India) – 10,3
10.	New York (SUA) – 20,3	22.	Lagos (Nigeria) – 15,2	34.	Hyderabad (India) – 10,1
11.	Karachi (Pakistan) – 20,3	23.	Istanbul (Turcia) – 14,8		
12.	Osaka (Japonia) – 20,2	24.	Rio de Janeiro (Brazilia) – 14,5		

Peste jumătate din populația urbană actuală trăiește în orașe cu mai puțin de 500 000 de locuitori, în timp ce unu din opt oameni din mediul urban locuiește în cele 34 de megaorașe cu \pm 10 mil. de locuitori. Numărul megaorașelor aproape s-a triplat din 1990 încoace. Cele mai multe dintre aceste megaorașe – care au depășit cu mult limitele conceptului de metropolă, întrucât cuprind orașul propriu-zis și aria lui metropolitană – sunt concentrate în emisfera Sudică. India singură numără 6 megaorașe (Delhi, Mumbai, Calcuta, Bangalore, Madras și Hyderabad), iar China cu numai unu mai puțin (Shanghai, Beijing, Guangzhou, Shenzhen și Tianjin).

Unele dintre megaorașele tabelului de mai sus sunt parte a unor imense concentrări urbane care poartă numele de *megalopolisuri*, ele având funcția de poli de creștere. Unele dintre cele mai cunoscute megalopolisuri azi sunt: BOSWASH (Boston, New York, Washington), SAN-SAN (San Francisco, Los Angeles, San Diego), CHIPPITS (sau al Marilor Lacuri, Chicago - Pittsburg), megalopolisul brazilian (Sao Paulo, Bello Horizonte, Rio de Janeiro), TOKAIDO (Tokyo, Yokohama, Osaka, Kyoto), megalopolisul sud-coreean (Seoul - Inchon), Ruhr-Rhein (Essen, Bochum, Dortmund, Duisburg, Düsseldorf), Randstad Holland în Olanda (Haga, Rotterdam, Amsterdam) etc.